

Το θέατρο του Μαρκέλλου στη Ρώμη με εμφανείς τις διαφορές μετά τους πρόσφατους καθαρισμούς της πρόσοψής του (φωτ.: Κων. Μπολέτης).

Αναστήλωση – το άλλοθι της χρήσης;

Εκτεταμένες επεμβάσεις αποκατάστασης αρχαίων θεάτρων, κυρίως με σκοπό τη χρήση

Του **Κωνσταντίνου Μπολέτη**

Αρχιτέκτονας-Αναστηλωτής

ΤΑ ΚΛΑΣΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ συντήρησης των μνημείων παρουσιάζονται πιο οξυμένα στα αρχαία θέατρα για διάφορους λόγους. Πρόκειται για σύνθετες κατασκευές τριμερούς χαρακτηριστικής διάρθρωσης (σκηνή, κοίλο, ορχήστρα), συχνά με αλληπάλληλες ιστορικές φάσεις, που σπάνια έχουν διατηρήσει τα αρχικά μεγέθη τους.

Τα σκηνικά οικοδομήματα υπήρξαν τα κατ' εξοχήν επιρρεπή στην «εξαφάνιση», ακολουθώντας τους βασικούς κανόνες ερείπωσης και των άλλων τύπων αρχαίων κτιρίων, υποκείμενα σε ανάλογους κινδύνους καταστροφής ή διαρπαγής του αρχιτεκτονικού υλικού τους. Στα σωζόμενα κοίλα τα προβλήματα εμφανίζονται πιο εξειδικευμένα και προέρχονται κυρίως από την κακή κατάσταση διατήρησης των αναλημματικών τοίχων και τη συχνή αστάθεια των υποκείμενων φερουσών κατασκευών, στην περίπτωση των ελευθέρως ισταμένων ρωμαϊκών θεάτρων.

Στα περισσότερα σωζόμενα θέατρα, ήδη από την αρχαιότητα, είχε υ-

πάρξει μία αλληλουχία οικοδομικών περιπετειών που τους άφησε χαρακτηριστικά σημάδια. Τα σημάδια αυτά αποτελούν σήμερα πηγή αρχαιολογικών και ιστορικών πληροφοριών. Αρχαίοι θεατρικοί χώροι επανήλθαν στο φως μετά την κατεδάφιση μεμονωμένων κτιρίων ή πολεοδομικών συνόλων μεταγενέστερων εποχών, που είχαν ανοικοδομηθεί στο χώρο τους και που με τη σειρά τους δεν στερούσαν καλλιτεχνικής και ιστορικής αξίας. Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα αρχαία θέατρα, λόγω του σχήματός τους, είχαν μεταβληθεί σε μεταγενέστερη ιστορική περίοδο σε φρούρια. Σε άλλες πάλι, τμήματα μεσαιωνικών πόλεων, παλάτια, μοναστήρια, εκκλησίες κ.ά. είχαν κτιστεί επάνω τους. Η μεταχείριση των μεταγενέστερων κτιρίων σχετιζόταν άμεσα από την εκάστοτε διαμορφωμένη επιστημονική και θεωρητική πρακτική, αλλά και το είδος του νεώτερου κτιρίου.

Άλλο είδος προβλημάτων απορρέει από την χωροταξική και περιβαλλοντική ένταξη των ιστορικών μνημείων γενικότερα στις σύγχρονες πόλεις. Εξ αιτίας της συνέχειας των ιστορικών πυρήνων των πόλεων, τα

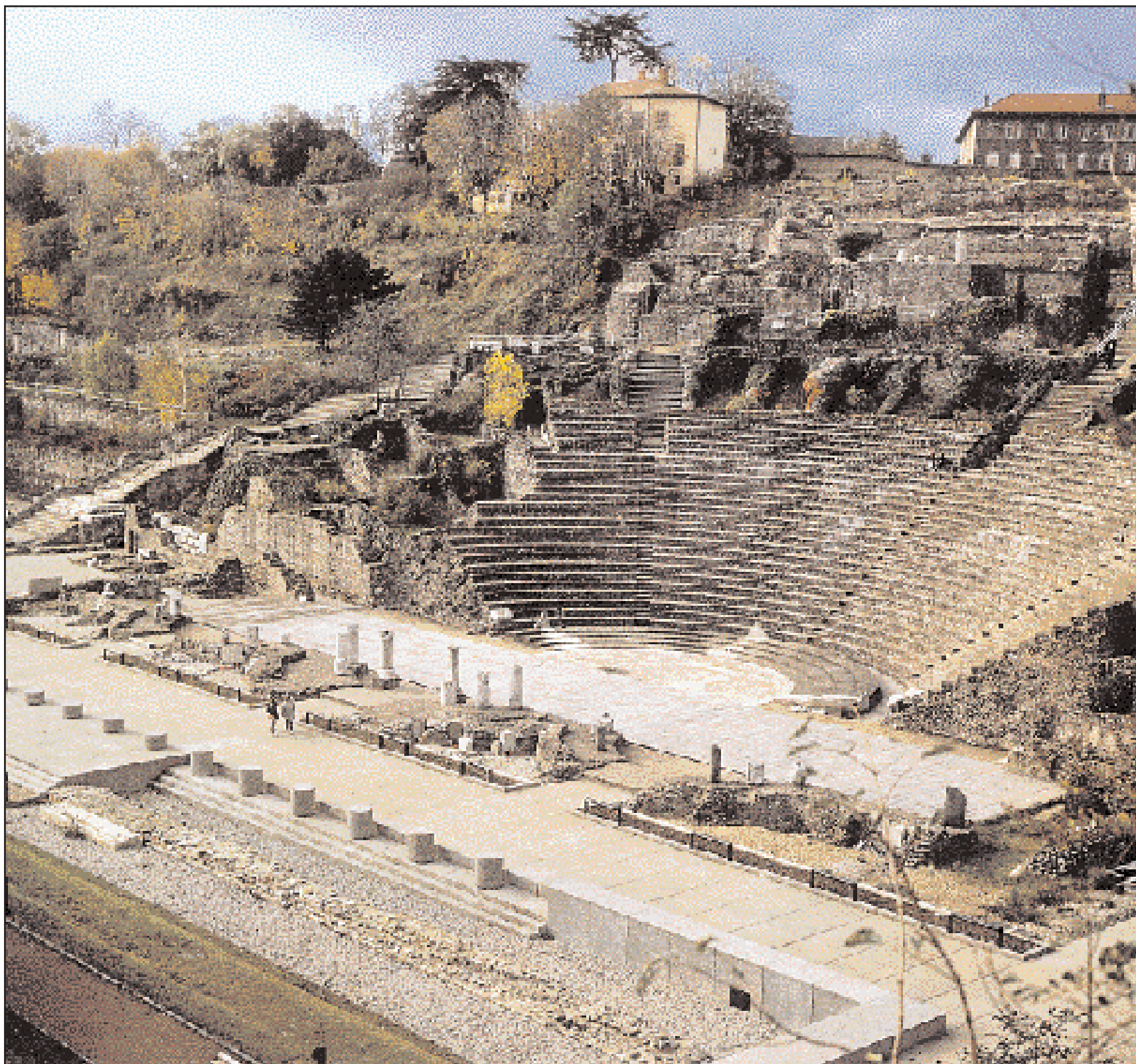
θέατρα συχνά αποτελούν τμήματα αρχαιολογικών χώρων στο εσωτερικό ενός αστικού πλέγματος, το οποίο στις περισσότερες περιπτώσεις έχει σεβαστεί τα ίδια, χωρίς ωστόσο να μεριμνήσει και για το περιβάλλον τους.

Η τελική αποκατάσταση ενός αρχαίου θεάτρου, ιδωμένη ως ισχυρό μέσο επικοινωνίας του μνημείου με το κοινό, δεν αρκείται στην προβολή μόνο της διδακτικής διάστασής του, αλλά υποβάλλει και την ιδέα της μετατροπής του σε σύγχρονο λειτουργικό χώρο. Διεθνώς υπεραφθονούν ολέθρια παραδείγματα επεμβάσεων σε αρχαία θέατρα, που, μέσα από την προσπάθεια ή καλύτερα τη μη προσπάθεια συγκερασμού της αναστηλωτικής δεοντολογίας με τις κοινωνικές προσδοκίες, κυμαίνονται από τον στείρο αρχαιολογικό τουρισμό μέχρι την πλήρη υπαγωγή του αρχαίου θεάτρου στις ανάγκες του τουρισμού και κυρίως των σύγχρονων παραστάσεων.

Η Ιταλία

Η Ιταλία έχει να επιδείξει μεγάλης κλίμακας επεμβάσεις θεατρικών χώ-

ρων, που συνέτειναν στη μεταμόρφωση του μνημειακού πλούτου της χώρας και κινήθηκαν ανάμεσα στις εκτεταμένες στερεώσεις-ανασυνθέσεις επιμέρους σημείων και σε ανακατασκευές. Στο πρώτο μισό του αιώνα μας μεγάλος αριθμός ιταλικών θεάτρων και θεατρικών χώρων αποκαταστάθηκε, συντηρήθηκε και αποδόθηκε στο κοινό. Των εργασιών συνήθως προηγούνταν μεγάλα ανασκαφικά προγράμματα, ενώ σε μερικές περιπτώσεις δεν υπήρχε συνέχεια μετά την ανασκαφή. Παραδείγματα είναι η ανακατασκευή του θεάτρου της Gubbio (περί το 1900), η ανασκαφή και δημοσίευση του θεάτρου της Ventimiglia, οι αποκαταστάσεις των αμφιθεάτρων της Pozzuoli και της Cagliari, των θεάτρων της Cassino (1936), της Ταορμίνας, της Τεργέστης, του μικρού θεατρικού χώρου που αποκαλείται «Γυμνάσιο» των Συρακουσών (αποκατάσταση 1944), του «αρχαϊκού» θεάτρου των Συρακουσών, της Βερόνας (1930-32), του ευρύτερου περιβάλλοντος χώρου του teatro marittimo της Villa Hadriana στο Tivoli (1955-56) κ.α. Ορισμένα από τα παραπάνω θέατρα, με πρώτα εκείνα των Συρα-

Το θέατρο της Λυών μετά τις εργασίες αποκατάστασής του (πηγή: B. Mandy, E. Hernandez, R. Mar, «Plaidoyer pour de Nouvelles Recherches», D. Hist. Arch., 134, Jan. 1989, σελ. 35).

κουσών και της Ταορμίνας, φιλοξενούσαν ήδη θεατρικές παραστάσεις με μεγάλη απήχηση στο κοινό, πρακτική που εφαρμόστηκε και σε άλλα, όπως σε εκείνα της Βερόνας και της Οστίας.

Ορισμένες από αυτές τις επεμβάσεις, που πραγματοποιήθηκαν στην Ιταλία των '20 και '30, εντάσσονταν στο μεγαλύτερο ίσως πρόγραμμα ανασκαφών και αποκαταστάσεων αρχαίων μνημείων που έλαβε χώρα σε σύγχρονο κράτος. Για το θέατρο της Οστίας, ανακατασκευασμένο σχεδόν εκ θεμελίων το διάστημα 1927-29, ο αρχαιολόγος Armin von Gerkan έγραψε: *Η Οστία δεν μπορεί πλέον να περιλαμβάνεται στις σπουδές των αρχαίων θεάτρων και την απώλειά της θα μπορούσε μόνο να εξισορροπήσει η χρησιμότητά της ως παράδειγμα προς αποφυγή.*

Το διάστημα 1930-1933 πραγματο-

ποιήθηκαν εργασίες αποκάλυψης, αποκατάστασης και μερικής στερέωσης του θεάτρου του Μαρκέλλου στη Ρώμη, το οποίο κατά τον Μεσαίωνα είχε μετατραπεί σε φρούριο. Οι ανακατασκευασμένες αφίδες ακολούθησαν πιστά το αρχικό σχέδιο και οι ιστορικά μεταγενέστερες προσθήκες δεν απομακρύνθηκαν. Το πρόγραμμα της κατεδάφισης των μεταγενέστερων ιστορικών κτιρίων για την αποκάλυψη του θεάτρου του Πομπήιου στη Ρώμη, που εκπονήθηκε τη δεκαετία του '30, δεν εκτελέστηκε με κέρδος τη διατήρηση των υπερκείμενων μεταγενέστερων σημαντικών μνημείων. Την ίδια περίοδο των αναστηλωτικών υπερπαραγωγών, τη δεκαετία του '30, ως τμήμα των εκτεταμένων εργασιών αναστήλωσης και ανακατασκευής των επιμέρους μνημείων της Πομπηίας, που είχαν ξεκινήσει ήδη από το 1875, έγιναν συστη-

ματικές εργασίες συντήρησης στα δύο θέατρα της αρχαίας πόλης. Μεγάλης κλίμακας επεμβάσεις εκτελέστηκαν από τους Ιταλούς και στα θέατρα της Leptis Magna και της Sabratha στη Λιβύη τα διαστήματα 1939-1948 και 1934-1937 αντίστοιχα.

Η Γαλλία

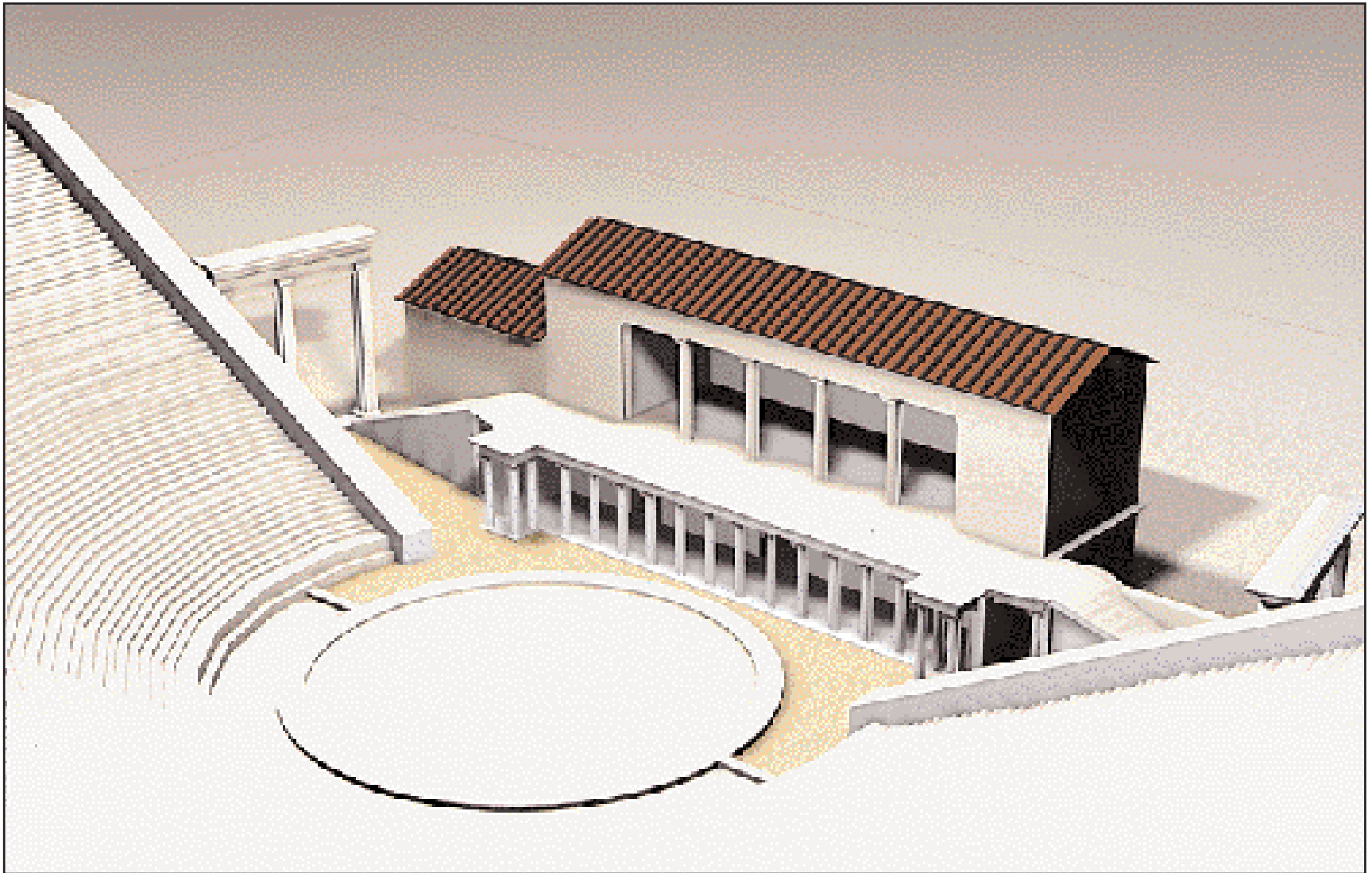
Η ιστορία των γαλλικών αναστηλώσεων παρουσιάζει επίσης σημαντική δραστηριότητα και εμπειρία στον τομέα της αποκατάστασης των αρχαίων θεάτρων, που συχνά οδήγησε σε εκτεταμένες επεμβάσεις ανακατασκευής, τόσο κατά το 19ο όσο και κατά τον 20ό αι. Η πρώτη παράσταση στο θέατρο της Orange πραγματοποιήθηκε πολύ νωρίς (1869), ενώ ο χώρος ανασκάφτηκε και αποκαταστάθηκε σταδιακά κατά το 19ο αιώνα με ορόσημο τις εκτεταμένες α-

νακατασκευές του κοίλου που ξεκίνησαν το 1882 από τους επιφανείς αρχιτέκτονες-αναστηλωτές Formig (πατέρα και γιο) και συνεχίστηκαν έως και τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας. Σήμερα εκτιμάται ότι οι κερκίδες του μνημείου αποτελούνται κατά 99% από καινούργιο υλικό.

Οι εργασίες απελευθέρωσης του θεάτρου της Arles από διαδοχικές κατασκευές και επιχώσεις μεταγενέστερων ιστορικών φάσεων ξεκίνησαν το 1823, επαναλήφθηκαν το 1833 για να συνεχιστούν έως το 1908 με στόχο την αναστήλωση των αποκαλυφθέντων τμημάτων και την ανακατασκευή τμήματος του κοίλου. Από αυτό διασώζονταν μόνον πέντε σειρές καθισμάτων, ενώ οι πραγματοποιηθείσες εργασίες ανακατασκευής κάλυψαν μέχρι και την 20ή.

Από το 1909 και έως το 1927 διεξή-

Συνέχεια στην 28η σελίδα

Η σκηνή του θεάτρου της Επιδαύρου (σύμφωνα με γραφική αναπαράσταση των A. von Gerkan και W. Müller Wiener) σε τρισδιάστατη ηλεκτρονική επεξεργασία υπό εξέλιξη. Απόδοση τρισδιάστατου μοντέλου: «DG Dimension-K. Αλεξοπούλου, Α. Φασόης».

Συνέχεια από την 27η σελίδα

χθησαν συστηματικές ανασκαφές στο θέατρο της Vaison-la-Romaine, που οδήγησαν το διάστημα 1932-1934 σε συστηματική αποκατάσταση-ανακατασκευή του μνημείου από τον Jules Formig. Ετήσιες καλλιτεχνικές εορτές στο μνημείο είχαν ξεκινήσει ήδη το 1927. Η αναστήλωση κατηγορήθηκε για εξαπάτηση με τεχνητούς ακρωτηριασμούς, απολαξέυσεις των λίθων για τη δημιουργία εντύπωσης βανδαλισμών, επιτηδευμένες κατεργασίες με λιθοξοϊκά εργαλεία σε καινούργιους κίονες κ.α.

Σημαντικές εργασίες αποκατάστασης πραγματοποιήθηκαν το διάστημα 1933-1938 και στο χρησιμοποιούμενο σήμερα θέατρο της Autun, το μεγαλύτερο ρωμαϊκό θέατρο της Γαλατίας.

Τόσο στο θέατρο, όσο και στο ωδείο της Λυών οι εκτεταμένες αποχρωματώσεις ξεκίνησαν το 1933. Το θέατρο αποκαταστάθηκε σε διάφορες φάσεις, που συνεχίστηκαν έως και τη δεκαετία του '60, ενώ οι εργασίες συνίσταντο στη στερέωση και ανακατασκευή των κερκίδων με νέες τοιχοποιίες, καθώς και στη διδακτική παρουσίαση των υπολειμμάτων του σκηνικού οικοδομήματος. Το ωδείο, που είχε παραμεληθεί κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο σε τέτοιο σημείο που παρουσίαζε εικόνα χαλάσματος, αποκαταστάθηκε επίσης τα επόμενα χρόνια.

Η ελληνική εμπειρία

Η ιστορία των ουσιαστικών αναστηλώσεων των αρχαίων θεάτρων ξεκινάει στην Ελλάδα μετά τον Β'

Παγκόσμιο Πόλεμο, ως συνέπεια των συστηματικών πιέσεων για επαναχρησιμοποίησή τους. Οι πιέσεις για τα αθηναϊκά μνημεία είχαν σοβαρά απασχολήσει τις ελληνικές κυβερνήσεις ήδη από τα τέλη του προηγούμενου αιώνα και κυρίως κατά την προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896, εποχή που οδήγησε και στην πλήρη ανακατασκευή του Παναθηναϊκού Σταδίου. Το 1920 πραγματοποιήθηκαν εργασίες μερικής αποκατάστασης τμήματος του ωδείου της Γόρτυνας για τη στέγαση και προστασία εντοιχισμένου αρχαιολογικού ευρήματος. Μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στον ελλαδικό χώρο υλοποιήθηκε η αναστήλωση του ωδείου της Κω ενώ κατά τη διάρκεια της Ιταλικής Κατοχής της Δωδεκανήσου έγινε και η ανακατασκευή του μικρού θεάτρου της ακρόπολης της Ρόδου. Τα χρόνια που μεσολάβησαν από τις παραστάσεις των Σικελιανών στους Δελφούς και έως τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, χαρακτηρίστηκαν από μία σειρά μεμονωμένων παραστάσεων που αποσκοπούσαν στην «αναβίωση» και άλλων αρχαιολογικών χώρων.

Η δεκαετία του '50 ξεκίνησε δυναμικά με την ολοκλήρωση των εργασιών εσωτερικής και εξωτερικής αποκατάστασης του ωδείου του Ηρώδου του Αττικού. Η σκέψη της ανακατασκευής και επαναχρησιμοποίησής του είχε σοβαρά απασχολήσει τις ελληνικές κυβερνήσεις τουλάχιστον από το 1920, όταν δόθηκε στο χώρο του μνημείου παράσταση των «Περσών» του Αισχύλου. Το θέμα ε-

πανήλθε το 1936 και διατυπώθηκαν δημόσια διάφορες γνώμες. Μέχρι όμως το 1947, που ξεκίνησαν οι εργασίες στο μνημείο, υπερίσχυαν οι απόψεις κατά της επέμβασης.

Το καλοκαίρι του 1954 πραγματοποιήθηκε το πρώτο οργανωμένο φεστιβάλ θεάτρου στο αρχαίο θέατρο της Επιδαύρου, στη μορφή που είχε μετά τις ανασκαφές και τις μικροεπεμβάσεις αποκατάστασης του τέλους του 19ου αι. και των αρχών του 20ού. Από την αμέσως επόμενη χρονιά το φεστιβάλ καθιερώθηκε ως ετήσιος θεσμός αρχαίου δράματος. Με το ξεκίνημα των «Επιδaurιών» πραγματοποιήθηκαν από την τότε Υπηρεσία Αναστήλωσης του Υπουργείου Παιδείας, στο διάστημα 1954 έως 1963, μεγάλης κλίμακας εργασίες μερικής ανακατασκευής και αποκατάστασης του μνημείου, υπό τύπον στερέωσης, με στόχο την ασφαλή χρησιμοποίησή του για παραστάσεις. Παράλληλα, λαξεύτηκαν αρχιτεκτονικά μέλη για την αναστήλωση τμήματος του προσκηνίου, επέμβαση που τελικά δεν υλοποιήθηκε.

Το καλοκαίρι του 1960 έγινε δυνατή η οργάνωση γιορτών στο αρχαίο θέατρο της Δωδώνης με πρωτοβουλία της Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών. Η πλήρης αποχρωμάτωση του μνημείου είχε ολοκληρωθεί το φθινόπωρο του 1959, ενώ μέχρι την παρουσίαση των παραστάσεων πραγματοποιήθηκε ταχύτατη ανατοποθέτηση εδωλίων σε διάφορες θέσεις στα δύο κατώτερα διαζώματα του μνημείου. Εργασίες έγιναν το διά-

στημα 1957-1960 και στο αρχαίο θέατρο των Φιλίππων και έδωσαν τη δυνατότητα έναρξης του «φεστιβάλ Φιλίππων-Θάσου» το 1959. Συνίσταντο στην ανασύνθεση των σειρών του κοίλου με νέες λιθοδομές, αμελούς κατασκευής και δυσάρεστου τελικού αποτελέσματος.

Στις αρχές της δεκαετίας του '60 ολοκληρώθηκε η πλήρης ανακατασκευή του ωδείου της Πάτρας, ενώ στα τέλη της δεκαετίας του '50 και κατά τις δεκαετίες του '60 και '70 έγιναν μικρότερης κλίμακας επεμβάσεις σε μεγάλο αριθμό θεάτρων, όχι απαραίτητα με στόχο την επαναχρησιμοποίησή τους. Τέτοιες ήταν η αναστήλωση του προσκηνίου του θεάτρου του Ωρωπού, οι επανατοποθετήσεις εδωλίων σε μικρότερα μνημεία, όπως το «ωδείο» της Μεσσήνης, οι ανασυστάσεις, στερεώσεις και συγκολλήσεις σε θεατρικούς χώρους όπως το ωδείο της Νικοπόλεως για τη χρησιμοποίησή του από τον Οργανισμό Τουρισμού, το ωδείο της Θεσσαλονίκης (1975), καθαρισμοί, μικροσυντηρήσεις-στερεώσεις στα θέατρα της Δημητριάδος (1957-59), Μεγαλόπολης, Κασώπης, Ηλιδος (1975), Μυτιλήνης κ.α. Ορισμένες από αυτές τις επεμβάσεις είχαν το χαρακτήρα εργασιών συντήρησης και διευθέτησης, που γίνονταν παράλληλα με τη συμπληρωματική ανακατασκευή διερεύνηση των μνημείων και διευθύνονταν κυρίως από αρχαιολόγους.

Πολλές από τις παραπάνω επεμβάσεις έγιναν χωρίς συστηματικές

Το θέατρο της Μέριδα, στην Ισπανία, μετά την αναστήλωσή του. (φωτ: «Memoria del Futuro», Exposizione Universale di Siviglia, 1992, εκδ. Graf-Roma s.n.c.)

μελέτες και αρχαιολογική προσπάθεια τεκμηρίωσης. Τα ωδεία της Πάτρας και της Αθήνας, προορισμένα για ευρύτατη χρησιμοποίηση, ανακατασκευάστηκαν από τον Αναστάσιο Ορλάνδο σε αντίθεση προς το άρθρο 2 της Χάρτας των Αθηνών που έκανε ήδη από το 1931 έμμεση έκκληση προς όλες τις συμμετέχουσες χώρες να εγκαταλείψουν την ιδέα των ανακατασκευών. Οι επεμβάσεις μεγάλης κλίμακας, χωρίς πλήρεις μελέτες, άρχισαν να εγκαταλείπονται μετά τα μέσα της δεκαετίας του '60, ύστερα και από τη διατύπωση του Χάρτη της Βενετίας (1964), αλλά και την αναδιάρθρωση της τότε αρμόδιας Διεύθυνσης Αναστηλώσεων του Υπουργείου Παιδείας κατά το 1960-1961.

Η αποκατάσταση, το άλλοθι της χρήσης

Σημαντικές εργασίες αναστήλωσης έχουν πραγματοποιηθεί σε ένα

μεγάλο αριθμό αρχαίων θεάτρων στον ευρύτερο μεσογειακό χώρο, οι περισσότερες σε συνδυασμό με την αναβίωσή τους. Σ' αυτές μόνο ενδεικτικά μπορεί κανείς να αναφερθεί.

Σε σημαντικά θέατρα όπως εκείνα της Καρχηδώνας, της Dugga, του Αμμάν, της Bosra, της Εφέσου, της Ασπένδου κ.α. παρουσιάζονται σήμερα σύγχρονα καλλιτεχνικά θεάματα. Η παρουσίαση παραστάσεων στο θέατρο της Mérida στην Ισπανία ξεκίνησε τη δεκαετία του '30. Το θέατρο αποκαλύφθηκε σε διάφορες ανασκαφικές περιόδους που διήρκεσαν, με διακοπές, από το 1910 έως το 1953. Τη σημερινή του μορφή οφείλει στις μεγάλης κλίμακας επεμβάσεις που ξεκίνησαν το 1964, ενώ η εντυπωσιακή διόροφη σκηνή του έχει ανασυντεθεί από 2.700 τεμάχια αρχιτεκτονικών μελών.

Η ανάγκη φιλοξενίας μεγάλων ακροατηρίων οδηγεί συχνά σε λύ-

σεις που προκύπτουν από την αρχιτεκτονική αντιμετώπιση του προβλήματος της έλλειψης των αρχαίων καθισμάτων και όχι από μία σύγχρονη αρχαιολογική αποκατάσταση.

Σε περιπτώσεις κατεστραμμένων κοίλων οι ανάγκες καλύπτονται από νέα καθίσματα, στερεωμένα σε ειδικούς υποδοχείς και σχεδιασμένα, τις περισσότερες φορές, για τις ανάγκες των συγκεκριμένων μνημείων.

Οι νέες κατασκευές άλλοτε καλύπτουν σωζόμενα υπολείμματα και άλλοτε αναπτύσσονται αποκλειστικά και μόνο σε σημεία των μνημείων στα οποία δεν υφίσταται κανένα λείψανο θεμελίων ή αρχαίων καθισμάτων. Ακραίο παράδειγμα αποτελεί η κάλυψη του κοίλου του θεάτρου της Ηράκλειας Μινώας με διαφανές υλικό που δημιούργησε στο χώρο των υποκείμενων λίθων περιβάλλον θερμοκηπίου. Η κάλυψη των χώρων των ερειπίων των

σκηνικών οικοδομημάτων και της ορχήστρας με βατά στέγαστρα, για λειτουργικούς και κυρίως προστατευτικούς λόγους, συχνά δημιουργεί προβλήματα στην κατανόηση των μνημείων από το κοινό.

Τα τελευταία χρόνια έχει παρουσιαστεί ενδιαφέρον στην Ελλάδα για την πλήρη μελέτη και δημοσίευση αρχαίων θεάτρων, γνωστών και ανασκαμμένων, πλην όμως ουσιαστικά αδημοσίευτων εδώ και δεκαετίες.

Σε ένα αριθμό έχει επίσης εκδηλωθεί ενδιαφέρον για την ένταξή τους σε προγράμματα χρηματοδότησης επεμβάσεων και μελετών. Στον ευρύτερο μεσογειακό χώρο παρατηρείται έντονη αναστηλωτική δραστηριότητα στα αρχαία θέατρα σε χώρες όπως η Ιταλία, η Γαλλία και η Ισπανία, που συνδυάζεται με την επαναχρησιμοποίησή τους, αλλά και των άλλων αρχαίων χώρων Θέαςσης και Ακρόασης (αρένες, στάδια, ιππόδρομοι κλπ.).